

Nagyvárad és Bihar a Zsigmond-korban

Tanulmányok Biharország történetéről 8.

Szerkesztette:
Zsoldos Attila

Nagyvárad, 2020

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	7
<i>Zsoldos Attila:</i> Bihar királyi várai a Zsigmond-kor első két évtizedében	9
<i>C. Tóth Norbert:</i> A váradi eskü. Mikor és miért éppen ott?.....	55
<i>Skorka Renáta:</i> A királyné váradi vezeklése.....	85
<i>Weisz Boglárka:</i> Bihar megye hatóságának működése a Zsigmond-korban	117
<i>Lakatos Bálint:</i> Bihar, Szalárd, Várad. Mezővárosi és városi oklevelek Bihar megyéből a Zsigmond-korban	149
<i>Mikó Gábor:</i> Andrea Scolari váradi püspök végrendelete és annak hitelesítése. Adatok a hiteleshelyi és közjegyzői intézmények együttműködéséhez	195
<i>Lóvei Pál:</i> Vörösmárvány sírkőtöredékek Nagyváradon és a Stibor-síremlékek mestere.....	227

A váradi eskü

Mikor és miért éppen ott?

Köztudott, hogy a Luxemburgi Zsigmond királyt a trónról le-
taszítani kívánó országnagyok a Bihar megyei Váradon bontották
ki a felkelés zászlaját. A tanácskozás helyét és időpontját egyetlen
oklevél szövegéből,¹ még pedig Garai Miklós nádor és testvére,
János részére 1406. augusztus 1-jén kibocsátott adománylevél nar-
rációjából ismerjük: „midőn azonban Csehországban testvérünk,
a nagy uralkodó, Vencel úr megsegítésén fáradoztunk, bizonyos
főpapok, bárók és előkelők, magyar királyságunk nagyobbik fele,
bűnös tervben bizakodva összeesküvést szőtt felségünk gyalázatára
és Váradon egybegyűlt, s ott személyesen esküt tettek Szent László
király fejére, s az volt a szándékuk, hogy megfosztanak bennünket
Magyarország, Dalmácia és Horvátország koronájától és uralmától,
és kiűznek bennünket ezekből az országokból, amelyeket királyként
uralkodva bennük közel tizenhat éven át kormányoztunk, s egy
másik, azoknak idegen királyt, Lászlót, a néhai Durazzo Károly
fiát hozzák be, választják meg és fogadják el uruknak”.²

* A szerző a Magyar Tudományos Akadémia – Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Szegedi Tudományegyetem – Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Medievisztikai Kutatócsoportjának (Budapest–Szeged) tudományos főmunkatársa.

1 Vö. Maróti János 1403. nov. 5-i és Stiborici Stibor 1406. márc. 29-i (Középkori históriák oklevelekben [1002–1410]. A szöveget válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta Kristó Gyula. [Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 1.] Szeged 1992. 246., 247., 249.), Perényi Imre 1405. aug. 13-i, Szántói Lack Jakab és Dávid 1406. jan. 10-i (Zsigmondkori Oklevéltár I–XIII. [1387–1426] Összeállította Mályusz Elemér, Borsai Iván, C. Tóth Norbert, Neumann Tibor, Lakatos Bálint, Mikó Gábor. [A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39, 41., 43., 49., 52. és 55.] Budapest 1951–2017. [a továbbiakban: ZsO] II. 4095., 4373. sz-ok) adományleveleivel, amelyek a helyszín megnevezése nélkül említik a tanácskozást.

2 1406. aug. 1.: *dum in dictum regnum Bohemie in subsidium excellentissimi principis domini Wencezlai, fratris nostri eiusdem regni Bohemie regis laborassemus,*

Az oklevélrészlet alapján — mivel az ügyben az elbeszélő források cserbenhagynak minket³ — annyit tudhatunk meg, hogy a lázadók Váradon gyűltek össze, voltak köztük főpapok, bárók és — tisztséget vagy méltóságot nem viselő — előkelők, s az eseményre pedig Zsigmond csehországi utazása idején került sor. Mindezek alapján a szakirodalom megállapítása szerint az eskütétel „1402 fordulóján” történhetett.⁴ A tanulmányomban új adatok bevonásával és a régtől

quidam prelati et barones nec non procures, maior scilicet pars dicti regni nostri Hungarie in opprobrium nostre celsitudinis in quo freti consilio in unum conspirantes Waradinum convenerunt, ubi prestito iuramento super capite Sancti regis Ladislai corporaliter facto nos dyademate regnisque Hungarie, Dalmacie, Croacie nostris regiis pretitulatis, que fere annis sedecim gubernavimus more regio in eisdem imperantes privare de eisdemque regnis nostris excludere ac ignotum eis alium, regem scilicet predictum Ladizlaum filium condam Karuli de Duracio inducere, pro eorumque domino eligere et assumptum conati extiterunt — Hazai okmánytár I–VIII. Kiadják Ipolyi Arnold, Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly és Véghely Dezső. Győr–Budapest 1865–1891. (a továbbiakban: HO) VII. 439–440. Az idézett magyar szöveget lásd Középkori históriák i. m. 261–262. — Az oklevelet először Bunyitay Vince használta fel: „Hányan s kik valának az érkezők, azt az oklevél, mely csak legujabban került napfényre s ez eseményt először említi, nem sorolja fel, de, úgy látszik, jelen volt Kanizsai János primás is a kalocsai érsekkel, továbbá az egri, erdélyi püspökök, s a világiak élén Bebek Detre nádor, a két erdélyi vajda, a székelyek ispánja stb. És az egybegyűltek előleges tanácskozás s megegyezés után Szent-László sírjához mentek és ott megesküvének a szent király fej-ereklyéjére, hogy Zsigmondot többé nem ismerik királyul s helyébe nápolyi Lászlót ültetik.” (*Bunyitay Vince: A várad püspökség története alapításától a jelenkorig I. Nagyvárad 1883. 220–221.*).

3 Turóci János munkájában olyannyira összekeverte a három, az 1397., az 1401. és az 1403. évi királyellenes megmozdulásokat, hogy az utóbbiról, a legjelentősebből szinte semmit sem írt (*Thuróczy János: A magyarok krónikája*. Fordította Bellus Ibolya és Kristó Gyula. [Millenniumi magyar történelem. Források] Budapest 2001. 244–250. [204–207. fejezetek]). Turóci Jánossal szemben Eberhard Windecke írása nagyrészt helytálló, de annak viszont a terjedelme nem éri el a kritikus mennyiséget, lásd Eberhard Windecke emlékirata Zsigmond királyról és koráról. Fordította, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Skorka Renáta. (*História Könyvtár – Elbeszélő források 1.*) Budapest 2008. (a továbbiakban: Windecke) 30. (19. fejezet).

4 *Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon*. Budapest 1984. 52., Magyarország történeti kronológiája I. A kezdetektől 1526-ig. Főszerk. Benda

fogva ismert források újraértelmezésével arra kerestem a választ, hogy mikor és kik gyűltek össze Váradon, továbbá miért éppen e település lett a felkelés „központi” helye.

Mikor?

A három kérdés közül talán erre a legegyszerűbb válaszolni, hiszen — elvben — nincsen más dolgunk, mint összevetni a király és az országnagyok tartózkodási helyeit tartalmazó listákat. Lássuk először az uralkodó mozgását 1402 végén 1403 elején! Zsigmond király 1402. október 20-án még Pozsonyban, a hónap végén (okt. 29.) már Bécsben tartózkodott. Innét valamikor a következő hónap második felében (nov. 16. után) tette át szállását az alig tíz km-re fekvő Korneuburgba (nov. 29.). Sokáig biztosan nem időzhetett itt, mivel december 4-én már a hetvenegy kilométerre lévő, a cseh határon fekvő Feldsbergből (ma Valtice) keltezett. A következő ismert tartózkodási helye pedig a kb. 210 km-re, a Cseh Királyság központjában fekvő Kolín (1403. jan. 6.) volt. Öt nappal később még ugyaninnét keltezett (jan. 11.),⁵ de a hónap második felétől (jan. 18.) a következő hónap közepéig (febr. 16.) az alig tíz kilométerre lévő Kuttenbergben (ma Kutná Hora) rendezte be székhelyét.⁶

A fentiek alapján tehát annyit biztosan állíthatunk, hogy Zsigmond király 1402 decemberében már Csehország határán, 1403

Kálmán. 3. kiadás. Budapest 1986. 238. (1402 vége–1403 eleje – a vonatkozó rész Engel Pál munkája); *Engel Pál*: Szent István birodalma. A középkori Magyarország története. (História Könyvtár. Monográfiák 17.) Budapest 2001. 177. (1402 vége felé); *C. Tóth Norbert*: Luxemburgi Zsigmond uralkodása 1387–1437. (Magyarország története 6.) Budapest 2009. 45. (1402 vége); *Schönherr Gyula*: Az Anjou ház és örökösei (1301–1439). In: A magyar nemzet története III. Szerk. Szilágyi Sándor. Budapest 1895. 456. (1403 január elején).

5 ZsO II. 2194. sz.

6 *Engel Pál–C. Tóth Norbert*: Itineraria regum et reginarum (1382–1438). (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 1.) Budapest 2005. (a továbbiakban: Itineraria) 79–80.

január elején pedig Prága közelében tartózkodott. Ennek híre Magyarországra egy-két nap alatt eljuthatott, így január elején itthon is tudhatták, hogy az uralkodó a szomszéd királyságban van. Mindebből az is következik, hogy az eddigi szakirodalom által a váradi tanácskozás időpontjául megadott 1402/1403. évek fordulója akár helytálló is lehetne. Igen ám, de a király itineráriuma mellett érdemes figyelemmel lennünk az országnagyok — azaz a főpapok és bárók —, valamint egyéb személyek (nemesek) tartózkodási helyeire is.

A keresés során leginkább azokra kell figyelnünk, akik — későbbi adataink alapján — egyik vagy másik oldalon tevékenyen kivették részüket a harcokból.⁷ Mind a király mellett, mind pedig az ellene küzdők neveit viszonylag jól ismerjük, az előbbiek köre a felkelés leverése után kibocsátott uralkodói adománylevelekből, az utóbbiaké pedig az 1403. év folyamán három különböző ügyben született „szövetséglevelek” és egy kötelezvény alapján rekonstruálható. Ugyanakkor a tanulmányban csak azoknak a személyeknek a hollétéről fogok szólni, akiknek tartózkodási helyeiről a vonatkozó időszakban érdemi adatokkal rendelkezünk.

Ha mármost a király oldalán harcoló maroknyi országnagyot vesszük számba, akkor a főpapok közül egyedül Eberhard zágrábi püspököt említhetjük. Ő 1402. szeptember 21-én Pozsonyban,⁸ majd december 18-án és 23-án Csázmán⁹ tartózkodott. A következő évben valamikor — talán a tavasz folyamán —, személyesen is fegyvert fogva megvédte a püspökség — Csázmától alig 4 km-re

7 Vö. *Mályusz E.*: Zsigmond király uralma i. m. 52–54.

8 ZsO II. 1917. sz. – Az oklevél újabb kiadása (amely Kóta Péter munkája), illetve a rajta függő 112 pecsét azonosítását lásd *Lővei Pál*: Az ország nagyjainak és előkelőinek 1402. évi oklevelén függő pecsétek. In: „Honoris causa”. Tanulmányok Engel Pál emlékére. Szerk. Neumann Tibor és Ráczy György. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40. – *Analecta Mediaevalia* III.) Budapest–Piliscsaba 2009. 149–182.

9 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 252 358. (gyűrűspecsétes oklevél), DF 256 580. (függőpecsétes oklevél).

fekvő — Körös megyei Gomnec¹⁰ nevű várát a felkelőkkel szemben, majd seregével Budára vonult.¹¹

A — méltóságviselő — főurak közül az újdonsült¹² nádor, Garai Miklós 1402. szeptember 21-én szintén Pozsonyban volt,¹³ november elején a királlyal Bécsben,¹⁴ a következő év elején (jan. 2., 11.) viszont már ismét Budán tartózkodott.¹⁵ Utóbbi időpontban testvérével, János temesi ispánnal együtt tett bevallást Buda város hatósága előtt egy ház ügyében. Garai nádor a hónap második felében és februárban Szlavóniában harcolt Bebek Imre vránai perjel csapatai ellen és egyúttal a február 5-e óta zárai fogságban sínylődő¹⁶ Özdögei Besenyő Pál dalmát–horvát és szlavón bán kiszabadítása érdekében. Noha sikerült egészen Dalmáciáig szorítania a perjelt, számottevő sikert nem ért el, és a bán is fogságban maradt. (Bebek pedig felvette a szlavón báni címet.)¹⁷ A kérészeletű győzelmét követően Garai katonáit testvére vezérletére bízva Zsigmond király

10 *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) Budapest 1996. I. 319.

11 *ZsO II.* 5118. sz. (1406. nov. 19., Zsigmond király adománylevele).

12 *C. Tóth Norbert*: Nádorváltások a Zsigmond-korban (1386–1437). Az 1439. évi 2. tc. nyomában. In: *Tiszteletkör. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Szerk. Mikó Gábor, Péterfi Bence, Vadas András. Budapest 2012. 59–60.

13 *Lővei P.*: 1402. évi oklevél 160., 13. sz.

14 *ZsO II.* 2022. sz. (1402. nov. 3., Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár [a továbbiakban: DL] 8756.), pecsétje.

15 Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, Familienarchiv, Erdődy D 365., gyűrspecsét (a bírság nádort illető részének elengedése), Budapest történetének okleveles emlékei III. (1382–1439). Összeállította Kumorovitz L. Bernát. Budapest 1987. 357. sz. (*ZsO II.* 2199. sz.).

16 A szakirodalomban — valószínűleg tollhiba folytán — a febr. 4-i kelet terjedt el, holott a hivatkozott forrásban egyértelműen 1403 februárjának (első) hétfője szerepel („Die Lunae Februarii ...” — *Memoriale Pauli de Paulo patritii Iadrensis ab anno Christi MCCCLXXI. usque ad an. Chr. MCDVIII.* In: *Scriptores rerum Hungaricarum, Dalmaticarum, Croaticarum, et Sclavonicarum veteres ac genuini. Tomus tertius. Cura et studio Ioannis Georgii Schwandtneri. Vindobonae 1748. 749.*), vö. *Engel P.*: Archontológia i. m. I. 280.

17 *Engel P.*: Archontológia i. m. I. 19.

után utazott Csehországba.¹⁸ Május 13-án már hazafelé, Feistritz-ben (ma Bystrice nad Pernštejnem) időzött.¹⁹

Besenyő Pál társáról, Gordovai Fáncs Lászlóról²⁰ azontúl, hogy 1402. szeptember végén, október elején Pozsonyban tartózkodott,²¹ nincsen adatunk arra vonatkozólag, hogy merre járt, bár talán nem tévedünk nagyot, ha feltételezzük, hogy ő is részt vett a bihácsi vesztes csatában, csak éppen ő nem esett fogságba. Mindenesetre legközelebb szintén Csehországban tűnt fel Zsigmond mellett (1403. máj. 13–14.),²² s kapott akkor és később (1403. nov. 5.)²³ is adományt hűséges szolgálataiért.²⁴

Szécsényi Frank országbíró — hasonlóképpen a többiekhez —, 1402. szeptemberében Pozsonyban, majd — némileg bizonytalan adatunk szerint — december 9-én Budán volt.²⁵ 1403. január 10-én ő vagy ítélőmestere, Szobi Bertalan — talán — a Zala megyei Sziget nevű települések²⁶ egyikében adott ki Tátika vár és Keszthely mezőváros, valamint tartozékaik Marcali Miklós erdélyi vajda, Dénes székelyispán és Péter részére történő iktatásáról parancslevelet.²⁷ Az elkövetkező időben nem tudjuk merre járt, de legközelebb, mintegy két hónappal később (márc. 8.) már otthonában, Szécsényben adatolható,²⁸ ahonnet bizonyára az események menetét

18 HO VII. 440–441., magyar fordítása: Középkori históriák i. m. 262–263., vö. *Mályusz E.*: Zsigmond király uralma i. m. 56.

19 ZsO II. 2422. sz.

20 *Engel P.*: Archontológia i. m. I. 25.

21 *Lővei P.*: 1402. évi oklevél i. m. 164., 34. sz., ZsO II. 1958. sz.

22 ZsO II. 2422. sz., reláció, uo. 2428. sz.

23 ZsO II. 2711. sz.

24 Vö. *C. Tóth Norbert*: A Gordovai család vagyoni helyzete 1424-ben. In: Várak, templomok, ispotályok. Tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. Neumann Tibor. (Analecta Mediaevalia II.) Budapest–Piliscsaba 2004. 274.

25 *Lővei P.*: 1402. évi oklevél i. m. 161., 16. sz., ZsO II. 2103. sz., iktatóparancs.

26 *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III., V. Budapest 1890–1913. III. 16., 111.

27 ZsO II. 2192. sz., vö. *Engel P.*: Archontológia i. m. I. 441.

28 DL 69 312.

szándékozott megfigyelni.²⁹ Mindeközben az országbírói iroda továbbra is működött Visegrádon.³⁰

A két macsói bán közül csak az egyik, Maróti János maradt meg Zsigmond hűségén, a másik, Újlaki László átállt Nápolyi László oldalára. (1403 folyamán aztán felbukkan egy harmadik bán is, a szintén az ellenkirály táborába tartozó Ludányi Tamás egri püspök személyében.)³¹ Maróti tartózkodási helyeit szintén Pozsonytól kísérvük figyelemmel: szeptember 21-én és október 1-jén biztosan a városban volt.³² A következő két hónapot nem tudni, hogy merre töltötte, de 1403. január 10–11-én szolgálati helyén,³³ a Tolna megyei Kölesden adott ki oklevelet. Ugyan az oklevelet — intitulációja szerint — a két bán együtt adta ki, de a szöveg alatt csak egyetlen, zöld viaszba nyomott gyűrűspecst nyoma látható.³⁴ A pecsétképeének és ez által az oklevélnek Marótihoz kapcsolását egy másik, ugyanebben az ügyben 1403. november 19-én otthonában, a Valkó megyei³⁵ Maróton kiadott parancslevél gyámolítja (az ezen szereplő pecsétek egyike szintén zöld viaszba nyomott és mérete az előbbiéhez hasonló).³⁶ Az 1403. november 5-én kelt, János bán részére szóló adománylevél narrációja ismeretében feltehető, hogy a kölesdi tartózkodása már része volt a Bebek Imre vránai perjel ellen indított harci cselekményeknek, és a bán később is tartományában

29 *Engel Pál*: Zsigmond bárói. In: *Úő: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. Vál., szerk., a jegyzeteket gondozta Csukovits Enikő. (Millenniumi magyar történelem. Historikusok) Budapest 2003. 238.

30 Lásd alább!

31 *Engel P.*: Archontológia i. m. I. 29.

32 *Lővei P.*: 1402. évi oklevél i. m. 162., 20. sz., DF 218 627., reláció.

33 A macsói bánok egyúttal több dél-dunántúli megye, többek között Tolna megye ispánjai is voltak (vö. *Engel P.*: Archontológia i. m. I. 206.).

34 DL 78 540. (ZsO II. 2195. sz.).

35 A névadó településsel való azonosítást két dolog támogatja: 1) Valkó megye szintén a macsói bán fennhatósága alá tartozott (*Engel P.*: Archontológia i. m. I. 221.) és 2) a bácsi káptalan dec. 1-jén végezte el a vizsgálatot, és választ dec. 3-án bocsátotta ki (ZsO II. 812. sz., DL 78 572.).

36 DL 78 571. (ZsO II. 2787. sz.).

maradt, mivel ő foglalta el a perjelség Körös megyei Torna nevű várát³⁷ valamikor a tavasz folyamán.³⁸

Felsorolásunk végére értünk. Jóllehet számos báró³⁹ és előkelő nevét ismerjük még, akik Zsigmond pártján maradtak — így például Nevnai Treutel Miklós tárnokmester (1402–1408),⁴⁰ Tamási János lovászmester (1402–1403), majd erdélyi vajda (1403–1409),⁴¹ Perényi Imre pohárnokmester (1397–1404),⁴² Perényi Péter volt székely (1397–1401), illetve zempléni (1395–1423), ungi (1398–1423) és szepesi (1402–1404) ispán,⁴³ Stibor volt erdélyi vajda (1395–1401),⁴⁴ Ozorai Pipo sókamara-ispán (1401–1426),⁴⁵ Szántói Lack Jakab

37 *Engel P.*: Archontológia i. m. I. 446.

38 Középkori históriák i. m. 246–247.

39 Az ajtónálló- és asztalnokmesteri méltóságot, továbbá a kincstartói tisztséget viselő személyek neve nem ismert 1402/1403 fordulóján (*Engel P.*: Archontológia i. m. I. 49., 47., 52.).

40 *Engel P.*: Archontológia i. m. I. 39. — 1402. szept. 21-én (*Lővei P.*: 1402. évi oklevél i. m. 162., 23. sz.), okt. 5-én Pozsonyban, nov. 3-án (ZsO II. 2022. sz.) és 16-án Bécsben tartózkodott, majd legközelebb 1403. júl. 10-én Diakón találkozunk nevével (*C. Tóth Norbert*: Zsigmond király tisztségviselőinek itineráriuma I. [Uralkodásának elejétől az 1420-as évekig.] Századok 138. [2004] 478.).

41 *Engel P.*: Archontológia i. m. I. 41., 14. — 1402. szept. 21-én (*Lővei P.*: 1402. évi oklevél i. m. 166., 46. sz.) és okt. 19-én (ZsO II. 1997., reláció) Pozsonyban volt.

42 *Engel P.*: Archontológia i. m. I. 44. — 1402. szept. 21-én Pozsonyban volt (*Lővei P.*: 1402. évi oklevél i. m. 162., 22. sz.).

43 *Engel P.*: Archontológia i. m. I. 193., 242., 220., 197. — 1402. szept. 21-én (*Lővei P.*: 1402. évi oklevél i. m. 163., 29. sz.) és 30-án (A Perényi család levéltára 1222–1526. Közzéteszi Tringli István. [A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 44.] Budapest 2008. [a továbbiakban: Perényi oklt.] 243. sz.) Pozsonyban, okt. 24-én otthonában, Perényben tartózkodott és már Csehországba készült (ZsO II. 2010. sz.), 1403. márc. 23-án pedig már ott, Skalitzban időzött (ZsO II. 2324. sz., adománylevél).

44 *Engel P.*: Archontológia i. m. I. 13. — 1402. szept. 21-én Pozsonyban volt (*Lővei P.*: 1402. évi oklevél i. m. 161., 15. sz.), 1403-ban pedig többek között Győr várát vívta vissza (Középkori históriák i. m. 250.).

45 *Engel Pál*: Ozorai Pipo. In: *Uő*: Honor, vár, ispánság i. m. 254. — 1402. szept. 21-én (*Lővei P.*: 1402. oklevél i. m. 167., 48. sz.) és okt. 4-én Pozsonyban, 29-én Bécsben volt (*C. Tóth N.*: Tisztségviselők itineráriuma i. m. 481.), a következő év első felében, talán tavasszal Veszprém várát védte meg (*Engel P.*: Ozorai Pipo i. m. 256.).

komáromi ispán és várnagy (1402–1404), utóbb Tamásival együtt erdélyi vajda (1403–1409)⁴⁶ —, de róluk, legfőképpen pedig tartózkodási helyeikről a vonatkozó időszakból nincsenek értékelhető adataink.

Kicsit könnyebb helyzetben vagyunk a király ellen lázadók mozgásának összeállítása terén, mivel több olyan, forrással, úgynevezett „sokpecsétes” oklevéllel (ezekről később bővebben is szólok) vagy éppen királyi adománylevéllel rendelkezünk, amelyek alapján feltehető a főkolomposok kiléte és így könnyebben választ tudunk adni a bevezetőben feltett kérdéseinkre. Vizsgálatunkat kezdjük itt is a főpapokkal!

Kanizsai János esztergomi érsek 1402. szeptember 21-én Pozsonyban tartózkodott.⁴⁷ Három hét múlva (okt. 13–28.) — a királlyal ellentétes irányba indulva — már az érsekek pihenőhelyén,⁴⁸ a Pilisben fekvő Maróton adatolható.⁴⁹ Alig egy hónappal később viszont már szűkebb pátriájában, előbb Ikerváron (nov. 22.), majd egy hét múlva (nov. 30.) Csornán időzött.⁵⁰ A „családlátogatás” után visszatért az érseki székhelyre, s december második felét biztosan ott töltötte.⁵¹ Adatainkban ezután mintegy másfél hónapos szünet következik, majd legközelebb, február 19-én már ismét Esztergomban találkozunk a főpappal, ahol társaival együtt szövetséget kötöttek Zsigmond ellenségével, Jodok morva őrgróffal.⁵² Végül bő

46 Engel P.: Archontológia i. m. I. 141., 14. — 1402. szept. 21-én Pozsonyban volt (*Lővei P.*: 1402. évi oklevél i. m. 172., 77. sz.), 1403 tavaszán ő értesítette Zsigmond királyt a lázadás részleteiről Csehországban, majd testvérével együtt megvédte Székesfehérvárt (ZsO II. 4373. sz.).

47 *Lővei P.*: 1402. évi oklevél i. m. 158., 2. sz.

48 ZsO II. 2278. sz.

49 ZsO II. 1984., 2015. sz., közben, 16-án is: ZsO II. 1990. sz.

50 ZsO II. 2076., 2083. sz.

51 1402. dec. 17.: DF 225 928. (átírása: DL 8219.), dec. 29.: ZsO II. 2178. sz. (a két érseki tizedszedő 1403. jan. 3-i, Losoncon kelt oklevele szerint a megbízást Kanizsai János érsektől dec. 29-én kapták, s jöllehet azt nem írták, hogy ez melyik településen történt, de mivel mindketten esztergomi kanonokok voltak, így adódik, hogy arra Esztergomban került sor; ezt támogatja az oklevélük kiadási helye is: Esztergomból Losoncra ennyi idő alatt kényelmesen eljuthattak).

52 ZsO II. 2278. sz.

másfél hónappal később — talán már útban Zára felé — a Körös megyei Szalatnokon (ma Slatina) időzött (ápr. 4–7.).⁵³

Szepesi János kalocsai érsek tartózkodási helyeinek listája már korántsem olyan hosszú, mint Kanizsai Jánosé: 1402. szeptember vége felé úgy tudták, hogy Mihály-nap nyolcadán a királyi kúriában, Visegrádon lesz,⁵⁴ de azt, hogy ténylegesen is ott lett volna (a sokat emlegetett szeptember 21-i pozsonyi oklevélen sem függ a pecsétje), nem tudjuk. Mint ahogyan azt sem, hogy hol és merre járt a következő négy hónapban, legközelebb ugyanis 1403. február 19-én Esztergomban, majd rá egy hónapra (márc. 23.) Hedre falu mellett, végül április elején Kanizsai Jánossal együtt Szalatnokon időzött.⁵⁵

A következő személy, akiről szólnunk kell, Ludányi Tamás egri püspök, Nápolyi László ellenkirály macsói bánja (1403):⁵⁶ ő (vagy legalábbis a pecsétje) jelen volt 1402. szeptember 21-én Pozsonyban, de legközelebb csak fél évvel későbből, 1403. február 19-ről ismerjük tartózkodási helyét: ekkor többekkel együtt Esztergomban volt.⁵⁷ Innét ő is dél felé vehette az útját, mivel április elején ő is Szalatnokon (ápr. 4.) pecsételte meg a lengyelekkel megújított szövetség levelét.⁵⁸

Órévi Lukács váradi püspök 1402. szeptember 21-én Pozsonyban, majd 1403. február 19-én Esztergomban, április 4-én Szalatnokon, a hónap végén (ápr. 26.) pedig székhelyén, Váradon tartózkodott.⁵⁹

53 ZsO II. 2351. sz., az oklevél újabb kiadása: Varsóban őrzött magyar vonatkozású oklevelek (1388–1427). Közreadja Novák Ádám és Tóth Péter. Szerk. Novák Ádám. (Fontes Memoriae Hungariae II.) Debrecen 2018. (a továbbiakban: Varsói magyar oklevelek) 39. (a gyűrűspecst képe és leírása: Debreceni Egyetem „Magyarország a középkori Európában” Kutatócsoport Memoria Hungariae adatbázisa [a továbbiakban: MH] 11067.), ZsO II. 2359. sz.

54 ZsO II. 1931. sz.

55 ZsO II. 2278., 2351. sz. (gyűrűspecst: MH 11068.), ZsO II. 2359. sz.

56 Engel P.: Archontológia i. m. I. 29.

57 Lővei P.: 1402. évi oklevél i. m. 159., 4. sz., ZsO II. 2278. sz.

58 ZsO II. 2351. sz. (gyűrűspecst: MH 11070.).

59 Lővei P.: 1402. évi oklevél i. m. 159., 6. sz., ZsO II. 2278., 2351. (gyűrűspecst: MH 11069.), ZsO II. 2384. sz.

Upori István erdélyi püspök pecsétje ugyan nem függ rajta a szeptember 21-i Pozsonyban kiadott oklevélen, de úgy tűnik, hogy a városban volt, mivel a hónap végén, egészen pontosan egy 29-én kibocsátott királyi parancslevél relációs jegyzetében az ő neve szerepel.⁶⁰ November elején (nov. 5.) azonban már székhelyén, Gyulafehérvárott, a következő hónap elején (dec. 3.) pedig melékrezidenciáján, Gyalun időzött.⁶¹ A következő év februárjában ő is ott volt Esztergomban (febr. 19.), majd Szalatnokon (ápr. 4.).⁶²

Bebek Imre vránai perjelről fentebb már ejtettünk néhány szót. Noha 1402. szeptember 21-én ő is megpecsételte a pozsonyi oklevelet, utána rögvest távozott székhelyére és megkezdte a fegyveres harcot: Hervoja vajdával együtt rátámadt Zsigmond király dalmát–horvát és szlavón bánjaira.

Ha már most a fentebbi információk alapján számvetést kívánunk készíteni a főpapok pártállásáról, akkor azt mondhatjuk, hogy Zsigmond király mellett a harcokban tevékenyen egyetlen főpap, Eberhard zágrábi püspök vett részt, míg Alsáni Bálint bíboros, a pécsi püspökség kormányzója nem csatlakozott egyik oldalhoz sem.⁶³ Az ellenoldalon ezzel szemben legalább hatan, az esztergomi és kalocsai érsekek, az egri, erdélyi és váradi püspökök, továbbá az előbb említett perjel álltak. Az utóbbi csoporthoz számíthatjuk még Hédervári János győri püspököt is, akinek hollétéről ebből az időszakból ugyan nincsenek adataink, de utóbb ismertté vált róla, hogy hűtlenné lett,⁶⁴ később azonban sikerült magát igazolnia.⁶⁵

60 ZsO II. 1940. sz. (*Relatio domini Stephani episcopi*).

61 ZsO II. 2029. (gyűrűspecséttel, mivel nagypecsétje nincsen nála), 2090. sz.

62 ZsO II. 2278., 2351. sz. (gyűrűspecsét: MH 11072.).

63 *Fedeleš Tamás: (A püspökök és városuk) a 14. század derekától Mohácsig. In: A Pécsi Egyházmegye története I–II. A középkor évszázadai (1009–1543). Szerk. Fedeleš Tamás, Sarbak Gábor, Sümegi József. Pécs 2009. I. 114.*

64 Legalábbis az 1403. ápr. 4-i, szalatnoki oklevélen rajta függ gyűrűspecsétje (ZsO II. 2351. sz., MH 11071.).

65 ZsO IV. 1521. sz., *C. Tóth Norbert: A győri püspöki szék üresedése 1415–1417 között. In: Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára. Szerk. Arató György, Nemes Gábor, Vajk Ádám. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 25.) Győr 2016. 52–53.*

Vele ellentétben a boszniai püspök, Liszkói János, noha 1403 tavaszán a tűz közelében volt, de nem égette meg magát a felkelés lángjával, utóbb ugyanis tisztázták a lázadás vádjá alól.⁶⁶

Lengyel Péter nyitrai, Miklós váci és Laki János szerémi püspökök⁶⁷ tevékenységéről semmilyen adatunk sincsen. Szintén híján vagyunk bármiféle információnak a csanádi és veszprémi püspökök, valamint a fehérvári prépost pártállását illetően, mindennek oka azonban egészen más. Rozsályi Gergely csanádi püspök, Kápolnai Mihály veszprémi püspök és Cudar János fehérvári prépost egyaránt valamikor a felkelés kitörése után, a harcok közepette hunytak el. A csanádi püspökre az utolsó biztos közvetlen adatunk 1402. augusztus 27-ről van, amikor saját káptalanja előtt igazolta valaki személyazonosságát.⁶⁸ S noha a szeptember 21-i pozsonyi oklevélen nem függ a pecsétje, közvetett adatok alapján valószínűleg még 1403 tavaszán is életben lehetett, legalábbis Péter csanádi éneklőkanonok továbbra is az ő püspöki vikáriusaként bocsátotta ki okleveleit.⁶⁹ Halálának pontos időpontja nem ismert,⁷⁰ utóda, Marcali Dózsa csak 1405. április 15-től mutatható ki a főpapi székben.⁷¹

Kápolnai Mihály veszprémi püspök esetében viszont biztosan lehet tudni, hogy az események idején hunyt el: 1402. október 12-én Zsigmond király még egy bírósági feladat elvégzésére utasította, 1403. január 19-én azonban a veszprémi vikárius a püspöki szék üresedése következtében már a káptalan megbízásából látta el feladatát.⁷² Alig két hónappal később, IX. Bonifác pápa Rómá-

66 Lásd minderre k. n.: ZsO IV. 1521. sz.

67 Sorrendben: *Engel P.*: Archontológia i. m. I. 72., 75., 74.

68 ZsO II. 1862. sz., vö. Arch. 1301–1457. I. 68.

69 1403. márc. 8., 10. és ápr. 4. (ZsO II. 2301., 2305., 2353. sz.).

70 Ez esetben még a királyi privilégium méltóságsora sem tud segítséget nyújtani, mivel 1402 és 1404 között érthető okokból nincsenek ilyen típusú oklevelek (*Engel P.*: Archontológia i. m. I. 554.).

71 *Engel P.*: Archontológia i. m. I. 68.

72 ZsO II. 2213. sz., a vikáriusi megbízatás ilyen típusú megváltozására lásd *C. Tóth Norbert*: Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27.) Győr 2017. 11.

ban már kinevezte utódját is, Györgyöt az egyházmegye élére,⁷³ habár azt sohasem sikerült elfoglalnia.⁷⁴ A harmadik főpapról, Cudar János fehérvári prépostról mindössze annyit tudunk, hogy 1403. február 28-án még élt (jöllehet az 1402. szeptember 21-i oklevélen az ő pecsétje sincsen rajta), viszont 1404. március 15-én már „néhai”-ként szerepelt.⁷⁵ Halálának közelebbi időpontja az ő esetében nem ismert. (Életkora miatt egyébként sem valószínű, hogy tevékeny szerepet játszott volna a felkelésben.)

Mindezek után térjünk át azon világi személyekre, akik átálltak László nápolyi király pártjára, és, nem mellesleg, tartózkodási helyeikre is vannak adataink. Az 1402 szeptemberében a nádori méltóságról leváltott⁷⁶ Bebek Detre figyelmen kívül hagyva Zsigmond király intézkedését, továbbra is nádorként bocsátotta ki okleveleit. Amíg a királyi udvar, illetve a nemesség Pozsonyban tanácskozott, majd tartott országgyűlést, addig Bebek Detre Diósgyőrben múlatta az időt (szept. 3–8.),⁷⁷ jóllehet azt ismereteink szerint a borsodi ispánsággal együtt még 1402 elején visszavette tőle a király.⁷⁸ Szeptember hónap második felében már Gömör megyében⁷⁹ előbb Balog (szept. 23.), majd Balogfalva (szept. 27.) településeken találjuk.⁸⁰ Egy rövid otthoni, pelsőci tartózkodás

73 1403. márc. 9. (ZsO II. 2303. sz.).

74 Vö. Engel P.: Archontológia i. m. I. 78., C. Tóth Norbert: A győri nagy- és kisprépostok a Zsigmond-korban. In: In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Győregyházmegye történetéből. Szerk. Nemes Gábor, Vajk Ádám. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 13.) Győr 2011. 405.

75 Ribi András: A fehérvári káptalan archontológiája (1301–1457). Turul 91. (2018) 135.

76 Ennek hátterére lásd C. Tóth N.: Nádorváltások i. m. 59–60.

77 Perényi oklt. 241. sz., DL 8668.

78 Engel P.: Archontológia i. m. I. 86., vö. Engel Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437). (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 83.) Budapest 1977. 22–23., 41.

79 Vö. Engel Pál: Kamarahaszná-összeírások 1427-ből. (Új Történelmi Tár 2.) Budapest 1989. 77.

80 DL 76 020., ZsO II. 1934. sz. — Bónis György és (valószínűleg az ő nyomán) Mályusz Elemér szerint ezek az oklevelek nem a nádor, hanem ítélőmesterének, Kovári Pálnak a tartózkodási helyeit jelölik (Bónis György: Jogtudó értelmiség a

(okt. 4.) után visszatért Diósgyőrbe (okt. 9.).⁸¹ Detrének ezek után mintegy négy hónapra nyoma vész, és legközelebb a többi összeesküvővel együtt Esztergomban bukkant fel 1403. február 19-én (az oklevélben továbbra is nádorként szerepelt).⁸² A szövetséglevél megpecsételése után visszatért szűkebb pátriájába és a hónap legvégén már Vámoson tartózkodott,⁸³ hogy aztán a következő hónapban csatlakozzon a délre tartó felkelőkhöz: április 4-én Szalatnokon ő is megpecsételte a magyar–lengyel „barátsági” szerződést,⁸⁴ május 24-én pedig ott volt a Pozsegavár melletti táborban.⁸⁵

A vizsgált időszakban az erdélyi vajdaságot párban viselték,⁸⁶ a két vajda egyike, Marcali Miklós 1402 nyarának végén Csanádon (aug. 28.) volt,⁸⁷ majd megjelent Pozsonyban (szept. 21.), ahol megpecsételte a már többször említett oklevelet.⁸⁸ A másik vajda, Csáki Miklós ugyanekkor otthonában, Csákon tartózkodott (szept. 22–25.).⁸⁹ Ezután négy hónapig hallgatnak hollétükről a forrásaink, ám mivel alvajdáik mind októberben, mind pedig 1403 januárjában bocsátottak ki okleveleket,⁹⁰ bizonyos, hogy akkoriban Erdélyben egyikük sem járt.⁹¹ Csáki Miklós 1403 februárjának legelején ke-

Mohács előtti Magyarországon. Budapest 1971. 193. és *Mályusz E.*: Zsigmond király uralma i. m. 51.).

81 DL 96 015., 53 174.

82 ZsO II. 2278. sz.

83 ZsO II. 2290. sz.

84 ZsO II. 2351. sz. (gyűrűspecst: MH 11075.).

85 ZsO II. 2433. sz., az oklevél fényképén (DF 253 678.) a szöveg alatti 5. gyűrűspecst az övé (vö. *Lővei P.*: 1402. évi oklevél i. m. 179., 1402.14. sz.).

86 *Engel P.*: Archontológia i. m. I. 13.

87 ZsO II. 1863. sz.

88 *Lővei P.*: 1402. évi oklevél i. m. 161., 14. sz.

89 ZsO II. 1918., 1932. sz.

90 Szentimre, 1402. okt. 14., 16., 24., 1403. jan. 21. (ZsO II. 1986., 1991. sz., DL 30 409., ZsO II. 2216. sz.).

91 Általánosságban kijelenthető, hogy az alvajdák, amikor a vajda a tartományban tartózkodott, nem adtak ki okleveleket (lásd erre *Neumann Tibor*: Drágfi Bertalan politikai szerepe II. Ulászló király idején. In: *A Szilágyság és a Wesselényi család [14–17. század]*. Szerk. Hegyi Géza és W. Kovács András. [Erdélyi Tudományos Füzetek 277.] Kolozsvár 2012. 222., 228.).

rül a szemünk elé, amikor Váradon (febr. 1.) tartózkodott,⁹² majd legközelebb — vajdatársához hasonlóan — Esztergomban (febr. 19.),⁹³ aztán pedig Szalatnokon (ápr. 4.) találjuk.⁹⁴

A lázadás további, név szerint ismert résztvevőinek tartózkodási helyeiről sajnos csak szórványos adatokkal rendelkezünk. Így Kaplai János volt országbíró (1392–1395)⁹⁵ 1403. február 19-én Esztergomban, május 24-én pedig Pozsegavárott tartózkodott.⁹⁶ Debrői István volt — illetve az összeesküvők által talán újonnan kinevezett⁹⁷ — kincstartó (1398–1401)⁹⁸ 1402 augusztus elején Bebek Detre társaságában valahol Gömör megyében,⁹⁹ majd 1403.

92 ZsO II. 2242. sz., *propria commissio domini voyvode*, zöld viaszba nyomott gyűrűpecséttel.

93 ZsO II. 2278. sz.

94 ZsO II. 2351. sz. (Csáki gyűrűpecsétje: MH 11074., Marcali gyűrűpecsétje: MH 11076.).

95 Engel P.: *Archontológia* i. m. I. 9.

96 ZsO II. 2278., 2433. sz.

97 Vö. Kovachich Márton György által 1403. márc. 23-i kelettel közölt oklevélrészlet szövegével (*universis et singulis populis et iobagionibus Simonis, ut Stephano, qui bona ex decreto suo occupari sunt, obedire proventusque omnes administrare noverint. Datum in descensu exercituali, in villa Hedreh, fer. 6. prox. ante Dominicam Laetare A. D. 1403. — Martinus Georgius Kovachich: Supplementum ad Vestigia comitiorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia, usque ad hodiernum diem celebratorum* I. Budae 1798. 301–302.), amelyben az István név mögött esetlegesen Debrői kincstartó rejtethet. Az oklevél nem azonos a mai is ismert, az országnagyok által ugyanezen a napon kibocsátott parancslevéllel (ZsO II. 2332. sz., DL 8876.). — E szempontunkból jól alakuló képet azonban erőteljesen árnyalja, hogy Lukács váradi püspök és Debrői István 1403. ápr. 26-i kiadványában az utóbbi mint „olim thesaurarius regius” szerepel (ZsO II. 2384. sz., DL 53 198.).

98 Engel P.: *Archontológia* i. m. I. 52.

99 Bebek Detre 1402. szept. 3-i oklevele szerint Debrői István, egy Kál faluban lakó familiárisa, illetve egy harmadik személy kérésére kiküldte emberét, aki aug. 8-án végezte el vizsgálatot a Heves megyei Erdőtelke faluban (Perényi oklt. 241. sz.). Mindebből az következik, hogy Debrői és a nádor valahol előtte találkozott, a helyszín pedig könnyen lehetett Bebek Detre valamelyik birtoka vagy birtokrésze, mivel 1402. júl. 15-én Edelényben, 26-án Pelsőcön, 31-én pedig Csetneken volt (*C. Tóth Norbert: A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei. II. közlemény 1400–1410. [Pótlás*

február 19-én ismét vele és a többi lázadóval együtt Esztergomban volt.¹⁰⁰ Kanizsai János érsek testvérei, Miklós volt tárnokmester (1388–1398) és István szintén egykori ajtónállómester (1395–1401) közül az előbbi csak Szalatnokon 1403. április 4-én,¹⁰¹ az utóbbi pedig csak Pozsonyban 1402. szeptember 21-én mutatható ki.¹⁰²

Adataink felsorakoztatása után itt az idő, hogy válaszoljak a feltett kérdésre: mikor történt a lázadók eskütétele Váradon? Az mindjárt az elején leszögezhető, hogy a számtalan idézett, az egyes szereplők tartózkodási helyeit tartalmazó oklevél közül meglehetősen kevésnek van válaszuk szempontjából jelentősége, ezért most lássuk csupán e néhányat! A kiindulópontunk az, hogy az összesküvők akkor gyűltek össze Váradon, amikor az uralkodó már Csehországban ügködött hatalma kiépítésén. Mint láttuk, Zsigmond király okleveleinek keltezési helyei szerint 1402 decemberének elején már a cseh határon volt, majd 1403 januárjának elejére megérkezett a Cseh Királyság szívébe. Kanizsai János esztergomi érsek 1402 decemberében még Esztergomban ülte meg Krisztus születéséhez kapcsolódó ünnepeket és 1403. február 19-én már újra Esztergomban volt. Garai Miklós nádor 1403 januárjának közepén még Budán intézte ügyeit és csak ezután indult el Szlavónia felé. Végül az utolsó, de fontosságát tekintve mindenképpen kiemelkedő adatunk az az 1403. február 1-jén Váradon kibocsátott oklevél, amellyel Csáki Miklós erdélyi vajda elengedte azoknak a bírságoknak az őt illető részét, amelyekben Domoszlói Demetert elmarasztalták.¹⁰³ Érdemes egy pillanatra elidőznünk a szóban forgó forrás tartalmán: jóllehet a vajda oklevele nem közli, hogy kinek a kérésére, ki iránti kedvezésből nyújtotta e kegyet, de a név alapján van némi lehetőségünk a háttér felderítésére. Ez azzal a haszonnal

a Zsigmondkori Oklevéltár II. kötetéhez] A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve 48. [2006] 349/69. sz., ZsO II. 1801., 1813. sz.).

100 ZsO II. 2278. sz.

101 ZsO II. 2351. sz. (gyűrűspecst: MH 11078.).

102 *Lővei P.*: 1402. évi oklevél i. m. 161., 17. sz. — 1404 márciusában már néhai (*Engel Pál*: Középkori Magyar genealógia. In: Magyar középkori adattár. [Arcanum Digitéka—CD-ROM] Budapest 2001. [Osli nem 5. tábla: Kanizsai]).

103 ZsO II. 2242. sz.

is kecsegtet, hogy egyúttal az eredeti kérdés megválaszolásához is közelebb juthatunk. Domoszlói Demeter az Aba nem Kompolti ágából származott,¹⁰⁴ édestestvére nem más volt, mint az esztergomi Becket Szent Tamásról elnevezett társaskáptalan prépostja, János, aki annak élén 1377-től 1399-ig mutatható ki.¹⁰⁵ Lehetőséges azonban, hogy ekkor még az élők sorát gyarapította, mivel a következő prépost nevével csak 1404-től találkozunk.¹⁰⁶ Ennél lényegesebb számunkra az, hogy Domoszlói János akkor nyerte el a társaskáptalan prépostságát, amikor már Kanizsai János állt a székeskáptalan élén,¹⁰⁷ és viselte prépostságát Kanizsai érseksége idején (1387–1418)¹⁰⁸ is. Mindezek alapján nem lenne meglepő, ha Csáki Miklós vajda Kanizsai érsek személyes kérésére engedte volna el a mondott bírságokat, azaz — hogy tovább szőjük a feltételezések fonalát — az érsek is ott volt ekkor Váradon. E feltevést ugyanakkor egy csonkán korunkra maradt parancslevél szövege, pontosabban annak kelte és megerősítési módja is támogatja. De miről is van szó? Fennmaradt Garai Miklós nádornak egy, 1413 és 1415 közé keltezhető ítéletlevele, amelyben fél tucat oklevelet átírt, azonban az átíró diplomának a nagyobbik, jobb oldali része hiányzik.¹⁰⁹ Ennek következtében a benne szereplő oklevelek nagy része is csonkán maradt fenn, de a témánk szempontjából most csak az egyik irat bír jelentőséggel. Az összesen kilenc országnagy — öt főpap és négy báró — pecsétjével megerősített ismeretlen helyen, 1403. február 4-én kiállított oklevél Sopron városához szól. A hiányos szövegű levélből annyit ki lehetett hámozni, hogy az országnagyok előbb közölték a tanáccsal és lakosokkal, hogy új hírek érkeztek a „tengeren túlról”, nemkülönben Dalmáciából,

104 *Engel P.*: Genealógia i. m. (Aba nem 7. Kompolt ága 4. tábla: Domoszlói).

105 *C. Tóth Norbert*: Az esztergomi székes- és társaskáptalanok archontológiája 1100–1543. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 9.) Budapest 2019. 64.

106 Uo. 64.

107 Uo. 24. (1374-től 1382-ig mutatható ki, de egri püspöki kinevezéséig, 1384-ig biztosan ő viselte azt).

108 *Engel P.*: Archontológia i. m. I. 64.

109 ZsO IV. 1521. sz.

együttal pedig felszólították őket, hogy védjék meg a várost az ellenséggel¹¹⁰ szemben.¹¹¹ Az időpont és a téma egyezése alapján joggal gondolhatjuk úgy, hogy a parancslevelet Váradról küldték Sopronba (arról, hogy kiknek a pecsétjei voltak a levélen, illetve kik lehettek azok a főpapok és bárók, akik Váradon voltak, a következőkben lesz szó).¹¹² A fentebb leírtakat mérlegelve úgy tűnik, hogy a váradi eskütételre az eddigi időpontokkal ellentétben legalább egy hónappal később, 1403 januárjának végén, februárjának elején került sor.

Feltevésünket érdemes egy kevésbé szokványos módon is ellenőriznünk. A központi bíróságok munkáját — értve ez alatt a királyi, nádori és országbírói ítélőszékeket — értelemszerűen nagy mértékben befolyásolták a különböző politikai jellegű (pl. külföldre induló hadjárat, országon belüli háborús helyzet) vagy egyéb események (pl. betegségek nyomán kialakuló járványok),

110 Valószínűleg Habsburg Albert osztrák herceg tevékenységéről van szó, vö. ZsO II. 2280. sz. (1403. febr. 22.).

111 ZsO II. 2247. sz.

112 A Garai-féle átíró oklevélben található még két, ugyancsak Sopron városához szóló parancslevél, az egyiknek hiányzik a keltezési helye és a dátuma (ZsO II. 2249. sz., 1403. febr. 4. utáni dátummal), a másiknak viszont van — jöllehet csonka — keltezési helye: „in descensu nostro exercituali in portu [...]” (ZsO II. 2250. sz., 1403. febr. 4. utáni dátummal). Az utóbbi oklevélen legalább két pecsét volt, és ez, illetve az alapján, hogy egy bizonyos révnél haditáborban adták ki, mindenképpen a harcok megindulásának idejére, leginkább a lázadók pozsegavári tartózkodása (1403. máj. 24. ZsO II. 2433. sz.) utánra, talán valamelyik Száva folyón lévő átkelőhöz kapcsolhatjuk kiadását. — A lázadó országnagyok által kibocsátott három parancslevéllel (ZsO II. 2247., 2249–2250. sz.) kapcsolatban több dolog is figyelmet érdemel: jöllehet mindhárom Sopron városához szól, egyik sem található meg a városi levéltár anyagában. A másik, hogy mindhármat Szántói Lack Dávid mutatta be a nádori jelenléten Bátyai — azaz Liszkói (*Engel P.*: *Genealógia* i. m. [Szentemágócs nem 4. tábla: Liszkói (Bátyai)]) — András és István meg Alsáni János pohárnokmester ellenében azzal, hogy azok Liszkói János boszniai püspök pecsétjével is meg voltak erősítve. Az állítást, már amennyire a töredékes szövegből kivehető, az alperesek cáfolták. Végül a harmadik, hogy maga az átírólevél a Palásthy család levéltárában maradt fenn, és már a 15. században több, a Hont megyei Százd birtokra vonatkozó oklevélnek volt a „borítékja” (ZsO IV. 1521. sz.).

ilyenkor a bírák, illetve ítélőmestereik az adott nyolcadra vonatkozó indokkal elhalasztották a pereket a következő bírói ülősszakra (nyolcadra).¹¹³ Ha mármost megnézzük, hogy a fentebbi három bíró nevében milyen — perbeli¹¹⁴ — oklevelekkel találkozunk, akkor a következőkre érdemes felfigyelnünk (mivel közös jellemzőjük, hogy mindegyiket Visegrádon bocsátották ki, éppen ezért ezt külön nem tüntettem fel). A királyi különös jelenlét, amely a király neve alatt Kanizsai János érsek–főkancellár elvi és Jakab mester *diffinitor* / ítélőmester gyakorlati vezetésével működött,¹¹⁵ az 1403. évi vízkereszti nyolcadon folyó perek közül (már amelyekre maradt adatunk) egyet február 9-én még a felek akaratából halasztott el,¹¹⁶ három nap múlva, február 12-én azonban már „az ország jelenlegi változása miatt”¹¹⁷ (*propter presentem motum regni nostri*) napolta el továbbiakat György-nap nyolcadára.¹¹⁸ A hamvazó szerda (febr. 28.) nyolcadán zajló pereket pedig ugyanezen indokkal április 1-jén

113 Minderre általánosságban lásd Bónis Gy.: Jogtudó értelmiség i. m., elvi megfogalmazását pedig lásd Szabolcs megye hatóságának 1403. jún. 30-i hibás latinsággal megírt perhalasztásában: „propter presentem motionem regni et barronum, et etiam tunc pax tranquilla non vigeat, ad reformandam pacis huius regni” (*C. Tóth Norbert*: Szabolcs megye hatóságának oklevelei II. [1387–1526] [A nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 53.] Budapest–Nyíregyháza 2003. 86. sz.).

114 Tehát az egyes bíróságok által kibocsátott vizsgálati leveleket, idézésre és iktatásra felszólító parancsleveleket nem vettem figyelembe (de összegyűjtöttem); a királyi (különös) jelenlét irodájának oklevelei (mindegyik Visegrádon kelt): 1403. jan. 10. (ZsO II. 2190–2191. sz., DL 78 539., vizsgálat), jan. 13. (ZsO II. 2203. sz., vizsgálat), febr. 1. (DF 226 024., iktatás), febr. 7. (DL 60 501., perättétel), febr. 13. (DL 53 469., határjárás). Az országbíró saját kiadványai: 1403. jan. 10. Sziget (ZsO II. 2192. sz., iktatás), márc. 8. Szécsény (DL 69312., iktatás); a többi Visegrádon kelt: febr. 10. (DL 76 022., vizsgálat, DF 201 142., iktatás), febr. 12. (ZsO II. 2263. sz., tiltakozás).

115 *C. Tóth Norbert*: Hiteleshely és a királyi különös jelenlét. Századok 135. (2001) 414–419. (a korábbi irodalommal).

116 ZsO II. 2253. sz. (DL 78 542.).

117 „motus” szó jelentésére lásd Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae (a továbbiakban: LLMAeH). Volumen VI, K–M. Ad edendum praeparavit Kornél Szóvák. Budapest 2017. 403. (motus A/5).

118 ZsO II. 2260. sz.

halasztották el.¹¹⁹ (A pereket aztán a György napi nyolcadról is elnapolták szintén ezzel a megokolással.)¹²⁰

A nádori jelenléten a vízkereszt nyolcadán zajló perek közül február 12-én egyet a felek akaratából,¹²¹ egy másikat viszont „az ország jelenlegi zűrzavara miatt”¹²² (*propter presens disturbium regni*) napoltak el.¹²³ Két nap múlva, február 14-én már minden pert ezzel a megokolással halasztották a György napi nyolcadra.¹²⁴ (Innen aztán, csakúgy mint a királyi bíróságon, szintén továbbhalasztották a pereket.)¹²⁵ A sorba egyetlen, február 17-i oklevél nem illik: ennek tartalmi átírása szerint a nádor a Péc nembeliek ügyében hozott döntést¹²⁶ (kérdés persze, hogy ez valóban megtörtént-e, és nem csak utóbb „csúsztak össze” a nyolcadok).¹²⁷

Szécsényi Frank országbíró perhalasztó okleveleinek sora február 13-ával indul: a négy e napon kelt oklevél szerint a pereket „az ország jelenlegi háborúja miatt”¹²⁸ (*propter presentem expeditionem regni*) halasztották el.¹²⁹ Az egyik prorogatoriában azonban a halasztás indokaként előbb „a főpapok és bárók megfontolt rendeltéből”¹³⁰ (*ex deliberativa commissione prelatorum et baronum regni*) okot tüntettek fel és csak utóbb húzták át és írták fölé a többi ok-

119 DL 78 553–78 554., 89 632.

120 1403. máj. 30.: ZsO II. 2440. sz. (DL 99 602., az oklevelet az országbíró pecsétjével erősítették meg).

121 ZsO II. 2262. sz.

122 A „disturbium” szó jelentésére lásd LLMAeH Volumen III, D–E. Ad edendum praeparaverunt Iván Boronkai et Ibolya Bellus. Budapest 1992. 201. (disturbium).

123 ZsO II. 2261. sz.

124 ZsO II. 2269–2270. sz., DL 96 017.

125 1403. máj. 30. (DL 96 018., az oklevelet az országbíró pecsétjével erősítették meg).

126 ZsO II. 2276. sz.

127 Az egyes perállomások „összecsúszására” lásd ZsO XIII. 253., 269., 305. sz. (húsz év hiány).

128 Az „expeditio” szó jelentésére lásd LLMAeH III. 432. (expeditio 6).

129 ZsO II. 2266. sz. (ebben csak „propter expeditionem” szerepel), 2267. sz., DL 78 547.

130 A „deliberativa” szó jelentésére lásd LLMAeH III. 57. (deliberativus A/1); a „commissio” szó jelentésére lásd LLMAeH Volumen II, C. Ad edendum prae-paravit Iván Boronkai. Budapest 1991. (commissio 2/a).

levélben is szereplő kifejezést.¹³¹ A következő napon, február 14-én két, március 6-án pedig egy további pert napoltak el a „háború”-ra utaló indoklással György-nap nyolcadára.¹³² A két időpont között, február 20-án — meglepő módon — a felek akaratából halasztottak pert.¹³³ A tavaszi nyolcadról aztán egyöntetűen a már szokványosnak mondható indokokkal halasztották a pereket.¹³⁴

Összegzőképpen tehát azt mondhatjuk, hogy a központi bíróságok 1403. február 12-től egyöntetűen a belháború kitörése miatt halasztották el az összes előttük fekvő ügyet, előbb a György-napi, majd a Mihály-napi nyolcadra (a Jakab-napi oktaváról a jelek szerint már nem is gondolták, hogy az megtartható lesz). Jelzésértékűek azonban a kivételek: február 9-én a királyi különös jelenléten, február 12-én pedig a nádori jelenléten még a felek akaratából is halasztottak pert, illetve az országbírói iroda egyik jegyzője február 13-án még nem volt tisztában a perhalasztások általánosan használandó hivatalos formájával. Mindez együtt azt jelentheti, hogy a Visegrádon működő bíróságok munkatársait a vízkereszti nyolcad megindulása után, egészen pontosan február 9–12. között tájékoztatták arról, hogy az ülésszak elmarad. Ha most figyelembe vesszük a Várad–Visegrád távolságot (útvonaltól függően kb. 270–330 km), akkor az eskütétel hipotetikus időpontjától (jan. vége–febr. legeleje) számítva a hír megérkezéséhez, illetve a főszereplők (elsősorban Kanizsai János érsek) visszatéréséhez ennyi idő biztosan kellett.

131 DL 78 546.

132 ZsO II. 2271–2272., 2298. sz.

133 DL 92 220.

134 1403. máj. 28. (DL 78 558., propter presentem expeditionem regni), máj. 29. (ZsO II. 2437. sz., propter presens disturbium regni; DL 78 559., ZsO II. 2438. sz., mindkettő: propter presentem expeditionem regni, az utóbbiban Detre nádorságánál nem szerepel a „korábbi” jelző!), máj. 30. (DL 70 004., propter presens disturbium regni), jún. 1. (DL 76 023., propter presentem motum regni).

Kik lehettek ott Váradon?

A Zsigmond király elleni összeesküvők nevei közül a középkori magyar történelmet jellemző forrásadottságok (nagyarányú pusztulás) ellenére elég sokat ismerünk,¹³⁵ nehezebb helyzetben vagyunk azonban akkor, ha azok névsorát kívánjuk összeállítani, akik 1403 január végén letették az esküt Szent László király sírjánál. Biztos adatunk egyetlen személyre, Csáki Miklós erdélyi vajdára van. Órévi Lukács váradi püspök mint „házigazda” jelenléte szintén nem lehet kétséges. Kanizsai János esztergomi érsek ottléte pedig azért nem lehet kérdéses, mert ő volt a felkelés „motor”-ja. De kik lehettek még e három személyen kívül Váradon, hiszen, emlékezzünk rá, a február 4-i — vélhetően — Váradon kibocsátott parancslevél szövege alatt kilenc pecsét volt, ami elvben azt jelenti, hogy legalább ugyanennyi főpapnak és bárónak kellett jelen lennie annak kibocsátásakor. Az előbbieken — bizonyára feltűnt az élesszemű olvasónak — több, úgynevezett sokpecsétetes oklevelet használtam fel az egyes személyek tartózkodási helyének meghatározásához. Elérkezett hát az idő, hogy e néhány oklevelet részletesen ismer-tessem, hiszen a megoldás egyik lehetséges zálogát ezekben látom.

Az első oklevelet 1403. február 19-én Esztergomban tíz ország-nagy bocsátotta ki. Ebben Kanizsai János esztergomi, Szepesi János kalocsai érsek, Ludányi Tamás egri, Órévi Lukács váradi, Upori István erdélyi püspök, Bebek Detre nádor, Csáki Miklós és Marcali Miklós erdélyi vajdák, Kaplai János és Debrői István, továbbá atyafiaik és barátaik kötelezték magukat — többek között — arra, hogy, mivel Jodok brandenburgi és morva örgróf a minapi levelével csatlakozott hozzájuk, tudta nélkül nem kötnek egyezséget vagy békét Zsigmonddal, ugyanakkor pedig, ha Zsigmond bármit készülne Jodok ellenében tenni, akkor ők abban nem lesznek segítségére, sőt, ha szükséges, segítséget nyújtanak neki a király ellenében.¹³⁶

135 Lásd erre elsősorban a ZsO II. kötetében szereplő adatokat.

136 Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae XIII. (1400–1407) Hgg. Vincenz Brandl. Brünn 1897. 253–254. (ZsO II. 2278. sz.) — Az oklevélen függő pecsétek tulajdonosai sorrendben: Kanizsai János és Szepesi János érsekek, Ludányi Tamás,

A második, sokat idézett oklevél 1403. április 4-én Szalatnokon kelt, ezt — az oklevél intitulációja szerint — a Magyar Királyság főpapjai, bárói, előkelői, nemesei és közössége, azaz valamennyi lakosa (nevében) ötvenegyen¹³⁷ erősítették meg. Ebben „örök” barátsági szerződést kötöttek a lengyelekkel, továbbá megújították a korábbi, még Lajos magyar és Kázmér lengyel királyok idején létrejött kereskedelmi egyezményeket.¹³⁸ Az oklevélen függő pecsétek közül Novák Ádámnak közel húsz darabot sikerült személyhez kötnie: a ma meglévő hat főpapi pecsét sorrendben Kanizsai János, Szepesi János érsekeké, Órévi Lukács, Ludányi Tamás, Hédervári János és Upori István püspököké.¹³⁹ A fennmaradó 41 darab „világi” közül Makrai Benedek, Csáki Miklós, Bebek Detre, Marcali Miklós, Kanizsai Miklós, Kusalyi Jakcs György vagy István, Szécsi János, Rohonci Kakas András, Rupolyi János, Bátmonostori Töttös László, Mikolai Mihály, Alsáni János és Kórógyi Fülöp bárók és nemesek pecsétje volt azonosítható.¹⁴⁰

A harmadik forrást 1403. május 24-én Pozsegavárott ugyancsak az országnagyok bocsátották ki, ebben kötelezték magukat, hogy a leendő királlyal, akit a közeljövőben megkoronáznak, Somkerekí Jánost megerősítették azoknak a birtokoknak a tulajdonában, amelyeket Somkerekí az átadott ezer aranyforint és hűséges szolgálatai fejében nyert el tőlük. Az oklevél szövege alatt kilenc gyűrűspecsét töredéke található, Fejérpataky László annak idején a négy vörös viaszba nyomott — azaz főpapi — pecsét közül hármat tudott azonosítani: az első Kanizsai János érseké, a harmadik Órévi Lukács, a negyedik Upori István püspöké. Az öt zöld viaszba nyomott — azaz világi személyhez köthető — gyűrűspecséttel azonban nem

Órévi Lukács és Upori István püspökök, Bebek Detre nádor, Csáki Miklós és Marcali Miklós erdélyi vajdák, Kaplai János és Debrői István; a pecsétek képét (a fénykép aláírásában a két Miklós pecsétje felcserélődött) lásd <http://www.mza.cz/a8web/a8apps1/a1/docs/A0001-290.htm> (a látogatás időpontja: 2019. dec. 5.).

137 A pecsétek közül ma 47 darab függ az oklevélen, ezeket lásd MH 11067–11113.

138 Varsói magyar oklevelek 39–40. (ZsO II. 2351. sz.).

139 Sorrendben: MH 11067–1172.

140 Sorrendben: MH 11073–11076., 11078–11080., 11085., 11091., 11102–11103., 11109–11110.

boldogult.¹⁴¹ Szerencsénkre az eredeti oklevél lefilmezése után nem csak a pozitívot hívták elő, hanem a negatívot is, amelyen többé-kevésbé látszanak a pecsétek lenyomatai.¹⁴² Noha a főpapi pecsétek között második helyen lévő képe így sem kivethető, de azt feltételelesen mégis Szepesi János kalocsai érsekhez köthetjük, mivel a korábbi okleveleken rendre megtaláljuk pecsétjét. A világi pecsétek azonosítása során azonban igénybe kell vennünk képzeletünk segítségét is: az ötödik pecsétet címerképe alapján nagy biztonsággal azonosíthatjuk a Bebekék által használttal, így leginkább Detre nádor jöhet szóba.¹⁴³ A hatodik pecsét Csáki Miklós erdélyi vajdáié,¹⁴⁴ a hetedik viszont biztosan a társáé, Marcali Miklósé.¹⁴⁵ A nyolcadik pecséten Kaplai János címere látható.¹⁴⁶ Az utolsó, kilencedik pecsét képe annyira bizonytalan, hogy csak találgathatnánk tulajdonosa felől (és fogunk is).

A három fentebb részletezett oklevélen időrendben öt, hat és négy főpapi pecsét van vagy volt. Mindegyikén megtalálható Kanizsai János esztergomi érsek, Órévi Lukács váradi és Upori István erdélyi püspökök *sigillum*a. Szepesi János kalocsai érsek és Ludányi Tamás egri püspök pecsétje ma már csak két oklevélen van rajta, bár valószínűleg a harmadikon, a május 24-i pozsegarvári oklevélen is ott függött, ám a négy elveszett között lehetett. Mindezek alapján a lázadó egyházfőket nagy biztonsággal azonosíthatjuk az előbb megnevezett két érsekben és három püspökben. (Emlékezzünk rá, az 1403. február 4-i, Váradon kelt parancslevélen pontosan öt főpapi pecsét volt.) Ha a világiak ugyanezek a szerződéseken feltűnő pecsétjeire fordítjuk figyelmünket, akkor azt láthatjuk, hogy — ismét csak időrendben haladva — öt, tizenhárom és ismét öt pecsét van meg. Jelenleg, tehetjük mindjárt hozzá. Bebek Detre nádor, Csáki

141 ZsO II. 2433. (DF 253678.).

142 DF 253 678., 5. dia.

143 Vö. *Lővei P.*: 1402. évi oklevél i. m. 179., 1402.25.

144 Vö. az 1403. febr. 19-i oklevélen függő 7. pecséttel (a pecsét képét lásd <http://www.mza.cz/a8web/a8apps1/a1/docs/A0001-290.htm>).

145 Vö. *Lővei P.*: 1402. évi oklevél 179., 1402.14.

146 Vö. az 1403. febr. 19-i oklevélen függő 9. pecséttel (a pecsét képét lásd <http://www.mza.cz/a8web/a8apps1/a1/docs/A0001-290.htm>).

Miklós és Marcali Miklós erdélyi vajdák „aláírása” mindhárom oklevélen megtalálható. Két, az Esztergomban és a Pozsegaváron kiadott egyezményen van rajta Kaplai János pecsétjének a képe. Debrői Istváné ma már ugyan csak egy oklevélen (febr. 19.) szerepel, de minden bizonnyal ott függ(ött) az április 4-i szövetséglevélen és talán a május 24-i pozsegavári oklevélen szintén (az övé lehetne a kilencedik, azonosíthatatlan pecsét). (Ezt támasztja alá, hogy Debrői később is feltűnik a mindhárom oklevelet megpecsételő Órévi Lukács váradi püspök oldalán.)¹⁴⁷

A három sokpecsétetes oklevél alapján összefoglalóan elmondható, hogy a felkelés vezérkarát öt főpap, Kanizsai János esztergomi és Szepesi János kalocsai érsek, Ludányi Tamás egri, Upori István erdélyi és Órévi Lukács váradi püspök, továbbá öt báró, Bebek Detre nádor, Csáki Miklós és Marcali Miklós erdélyi vajdák, Kaplai János, valamint Debrői István alkotta.¹⁴⁸ Ez — majdnem — pontosan megegyezik az 1403. február 4-i, a lázadó országnagyok által Váradon kibocsátott oklevélen volt pecsétek számával és eloszlásával.¹⁴⁹ Mindebből pedig az következik, hogy bennük kereshetjük azokat, akik Váradon január végén, illetve február elején esküt tettek Zsigmond trónfosztására.

Érdemes ismét, szintén ellenőrzésképpen, a másik oldalról is megvizsgálni a kérdést: kik voltak azok, akik az 1402. szeptember 21-i oklevelet nem erősítették meg pecsétjükkel? Az egyfajta hűségeskünek is tekinthető eseményen¹⁵⁰ Szepesi János kalocsai érsek, Upori István erdélyi, Liszkói János boszniai, Rozsályi Gergely csanádi püspök, Cudar János fehérvári prépost, továbbá Bebek Detre, Csáki Miklós erdélyi vajda, Kanizsai Miklós, Kaplai János és Debrői István nem vettek részt.¹⁵¹ A csanádi püspök és a fehérvári prépost „egyéb”, fentebb már részletezett indok miatt nem jelent

147 1403. ápr. 26-án Váradon adtak ki oklevelet (ZsO II. 2384. sz.).

148 Hasonló névsorral találkozunk Bunyitay Vincénél is (*Bunyitay V.: Váradi püspökség* i. m. 220.).

149 ZsO II. 2247. sz.

150 Vö. még Windecke 29. (18. fejezet).

151 Vö. *Lőve* P.: 1402. évi oklevél i. m.

meg, míg Lisztkői hiányzásának oka nem ismert. Az összes többi személy nevével azonban találkozunk valamelyik, a felkelők által kibocsátott oklevélen, így pozsonyi távolmaradásuk korántsem írható a véletlen számlájára.¹⁵²

Miért éppen Váradon?

A harmadik kérdésre talán a legnehezebb válaszolni. Nem maradt fenn ugyanis semmilyen közvetlen vagy közvetett forrás arra, hogy a lázadó országnagyok milyen indok alapján gyűltek össze éppen Órévi Lukács püspök székhelyén. Ezért ugyan felettébb bizonytalan feltételezésekbe kell bocsátkozni, de a kérdés fontossága miatt a választ nem kerülhetjük meg. Ha azon a nyomon indulunk el, hogy a Váradon egybegyűltek fegyveres felkelés kirobbantásáról tanácskoztak, illetve tették le a — minden bizonnyal — utolsó vérig tartó harcra az esküt, akkor látszik némi esély értékelhető indok találására. Amennyiben az összeesküvők fegyveres harcra számítottak, s efelől ne legyenek kétségeink, akkor szükség volt az erre alkalmas haderő kiállítására is. A Váradon feltételezésünk szerint megjelent lázadó országnagyok közül többen is „hivatalból”, illetve tisztségviselésük okán rendelkeztek fegyveres erővel. A két érsek és három püspök bármikor mozgósíthatta főpapi bandériumát, s ez nem lebecsülendő nagyságú haderőt jelentett, mivel az 1432/1433-ban keletkezett úgynevezett hadügyi tervzet/kimutatás szerint mindegyik főpap egy-egy bandériumot vihetett harcba. Hasonlóképpen cselekedhetett a két erdélyi vajda is, akik ugyan seregük nagy részét nem hozhatták ki a tartomány határain túlra, de a vajdai tisztségük révén ők is két bandériumot állítottak ki.¹⁵³ Mindehhez hozzászámítandó az egyes

152 Ezzel ellentétes véleményt fogalmazott meg Mályusz Elemér (*Mályusz E.*: Zsigmond király uralma i. m. 52.).

153 Vö. *Decreta regni Hungariae 1301–1457. Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Vera Bácskai.* (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 11.) Budapest 1976. 419–421.

bárók, így Bebek Detre és testvérei, vagy Kaplai János és Debrői István által kiállítható familiárisok száma is. A felsorolt személyek többsége (az erdélyi, váradi és egri püspök, az erdélyi vajdák, továbbá Debrői István), illetve csapataik számára szükség esetén természetes módon adódhatott találkozási pontként Várad, amely ráadásul Zsigmond király uralkodása idején több alkalommal is szerepelt a mozgósított haderő gyülekezési helyeként.¹⁵⁴

Végül, de nem utolsósorban, fontos szerepet tulajdoníthatunk Várad védőszentjének, Szent László királynak.¹⁵⁵ A lázadó főpapok és bárók ugyanis a szent király fejereklyéjére tették le az azt esküt, amelynek értelmében Zsigmondot nem tekintik többé királyuknak, hanem helyette Nápolyi Lászlót ismerik el — majd — uruknak.¹⁵⁶ Szent László király és Várad városa ugyanis Zsigmond király életében szintén a kiemelkedő fontosságú helyszínek közé tartozott.¹⁵⁷ Így uralkodása elején, 1390-ben feleségével, Mária királynővel együtt avatták fel a Kolozsvári testvérek Szent László királyt ábrázoló lovasszobrát, majd 1395-ben itt temették el Máriát, és itt tett Zsigmond misealapítványt lelke üdvéért 1406-ban (és ugyanekkor rendelkezett arról is, hogy ide, a szent király teste mellé temessék el őt is). A két időpont között, 1400-ban és 1401-ben búcsúengedélyt kért és kapott a pápától azok számára, akik a szent király sírját felkeresik. 1407-ben, 1429-ben és 1430-ban is intézkedett a királynő sírjánál tett misealapítványa ügyében.¹⁵⁸

154 ZsO II. 5036. sz., IX. 586. sz.

155 *Horváth Illés*: Szent László kultusza Luxemburgi Zsigmond uralkodói reprezentációjában. *Aetas* 32. (2017: 3.) 130.

156 1406. aug. 1.: ubi prestito iuramento super capite Sancti regis Ladislai corporaliter facto nos dyademate regnisque Hungarie, Dalmacie, Croacie nostris regis pre-titulatis, que fere annis sedecim gubernavimus more regio in eisdem imperantes privare de eisdemque regnis nostris excludere ac ignotum eis alium, regem scilicet predictum Ladizlaum filium condam Karuli de Duracio inducere, pro eorumque domino eligere et assumptere conati extiterunt — HO VII. 439–440.

157 *Kerny Terézia*: Zsigmond király temetése és temetkezőhelye. In: *Sigismundus rex et imperator. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában, 1387–1437*. Szerk. Takács Imre. Budapest–Luxemburg 2006. 475–476.

158 *Horváth I.*: Szent László kultusza i. m. 128–130., 132–133.

A fentiek fényében a lázadók által Zsigmond király „kedvelt” városában a szinte családi szentjének számító László király fejereklyéjére tett eskü nemcsak politikai, hanem elméleti síkon is kifejezte szembenállásukat az uralkodóval. Ráadásul az esemény a „közvélemény” számára is hűen kifejezhette szándékukat, az uralkodó pedig biztosan értelmezhetette egyfajta kihívásként személyével szemben.

Összegzés

Az adatok felsorolása és az azokból adódó következtetések levonása után nem maradt más teendő, mint hogy röviden felvázoljam az események — általam rekonstruált — menetét.¹⁵⁹ Az 1402. szeptemberi országgyűlésen több fontos kérdés megtárgyalása mellett Zsigmond király Habsburg Albert osztrák herceget — leegyszerűsítve kissé a történeteket — megtette örökösévé, és egyúttal hitlevelet állíttatott ki az országnagyokkal. A szeptember 21-i dátummal kibocsátott oklevelet a későbbi lázadók közül többen, így Szepesi János kalocsai érsek, Upori István erdélyi püspök (pedig ő nagy valószínűséggel Pozsonyban, vagy legalábbis a közelben tartózkodott), továbbá Bebek Detre nádor, Csáki Miklós erdélyi vajda, Kanizsai Miklós, Kaplai János és Debrői István nem erősítették meg. Az uralkodó mindezt a hűtlenség jeleként értékelve elvette Bebek Detrétől a nádori címet, és a méltóságra Garai Miklós dalmát–horvát és szlavón bánt jelölte ki, majd választtatta meg az országgyűlésen jelenlévőkkel. A többieknek vagy nem volt elvehető

159 Amikor a tanulmány írása során eljutottam eddig a pontig, jutott eszembe az, hogy a váradi eskütétel időpontját — átvéve a korábbi álláspontot — automatikusan 1402 végére vagy 1403 elejére helyezve, az adatokat csak az 1402 októbere és 1403 májusa közötti időszakból tekintetem át. Zsigmond király azonban 1402 februárjától június közepéig szintén Csehországban tartózkodott (Itineraria 79.), így elméletileg ez az időszak is szóba jöhetne. Ezt erősíthetné az az egyedülálló adat, amely szerint a bárók név szerint nem említett küldötte László nápolyi királynál járt 1402. szept. 2-a előtt (ZsO II. 1874. sz.). A vonatkozó időszak forrásait áttekintve azonban nincsen nyoma annak, hogy ekkor lett volna az eskütétel Váradon.

tisztségük, vagy mint Csáki vajda, minden bizonnyal valami hihető indokkal maradhattak távol. A főpapoktól pedig címüket nem, csak egyházmegyéjük jövedelmeit tudta volna elvenni. (1403/1404-ben ez meg is történt Kanizsai János érsekkel.) A lázadók másik része, így Kanizsai János esztergomi érsek, Ludányi Tamás egri és Órévi Lukács váradi püspök, valamint Marcali Miklós erdélyi vajda ekkor még nem vallott színt és megpecsételte a hűségeskünek is felfogható oklevelet. Az országgyűlés berekesztése után ki-ki visszatért otthonába vagy szolgálati helyére. A király azonban néhány hívével, így Garai Miklós nádorral és Nevnai Treutul Miklós tárnokmesterrel Ausztriába ment, majd immár az előbbiek nélkül, de más urakkal együtt 1403 január elején Csehországba távozott. Garai Miklós Bécsből hazatérve szintén január közepén hagyhatta el Budát és távozott korábbi szolgálati helyére, Szlavóniába. A bánságokban ugyanis már az 1402. év végén megindultak a harcok, amelyek során a felkelők csapatai, elsősorban Bebek Imre vránai perjel és Hervoja vajda vezetésével megverték az újdonsült bánok seregét, Besenyő Pál bánt pedig foglyul ejtették. A székhelyére szintén visszatért Eberhard zágrábi püspök megvédte ugyan püspöksége birtokait, de a tartományba érkező Garai testvérek hada nem ért el eredményt.

Ezzel egyidőben, tehát már Zsigmond csehországi tartózkodása alatt és Garai Miklós budai távozása után, a felkelők is elérkezettnek látták az időt a cselekvésre. A minden bizonnyal 1403 januárjának végére Váradra meghirdetett tanácskozásra — ahol már várta őket Órévi Lukács püspök —, eljött Kanizsai János esztergomi és Szepesi János kalocsai érsek, Ludányi Tamás egri és Upori István erdélyi püspök, Bebek Detre — aki továbbra is nádorként tekintett magára —, a két erdélyi vajda, Csáki Miklós és Marcali Miklós, Kaplai János volt vajda és országbíró, továbbá Debrői István volt kincstartó, valamint sokan mások (akikről csak sejtéseink lehetnek). A megjelentek tárgyalásaik során elhatározták, hogy Zsigmondot megfosztják a koronától, és új királyt, László nápolyi uralkodót ültetik a magyar trónra. A döntésüket — talán Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén (febr. 2.) — a váradi székesegyházban ünnepélyes keretek között, mégpedig Szent László király feje-reklyéjére tett esküvel is megerősítették. Ennek megtörténte után

az egész társaság felkerekedett és Esztergomba ment, ahol 1403. február 19-én Jodok morva örgróffal kölcsönös segítségnyújtási szerződést kötöttek Zsigmond ellenében. Április elején aztán az immár formálisan király nélküli ország képviselői a Körös megyei Szalatnokon újítták meg a lengyelekkel a korábbi királyok által kötött kereskedelmi szerződéseket (s talán egyebekről is szó eshetett a megbeszéléseken). A lázadók vezérkarával legközelebb mintegy másfél hónap múlva, május 24-én immáron seregeik táborozása közben Pozsegavár mellett találkozunk, ahol kötelezték magukat arra, hogy a leendő királlyal, Lászlóval megerősítettnek egy általuk korábban adott birtokadományt (és ez idő alatt mindenkivel, köztük a bosnyák előkelőkkel is tárgyalhattak a legkülönbébb ügyekről).

Ám ezzel egyidőben, amikor a déli és keleti országrészekben még a lázadók szabták meg az események menetét, északról már megindult a királyhű erők ellentámadása Garai Miklós nádor, Stibor vajda és társaik vezetésével.